

maliter operari ex tali motivo, quod sine dubio necessarium non est ad præceptum implendum, quia neque in lege ipsa hoc præcipitur, nec est ulla ratio quæ ad hoc obliget, et ita rari sunt qui hoc modo faciant opera præceptorum naturalium, sed respiciendo ad proprias honestates singulorum præceptorum.

7. *Quæ displicentia operis præcepti repugnet illius impletioni.* — Ad alteram vero partem respondetur absolute negando sequelam: nam imprimis esse potest displicentia quædam mere naturalis orta ex aliqua repugnantia subjecti, vel ex aliquo humano incommodo quod inde nascitur, quæ displicentia neque est in se mala, nec reddit actum malum, per se loquendo. Deinde displicentia etiam voluntaria, et per consensum deliberatum, subdistingendum est: nam duplex displicentia in præsentem intelligi potest, una est de ipsamet observatione præcepti, in sensu composito (ut sic dicam) quia non obstante naturali lege obligante, vellet quis non servare illam, si non timeret poenam, vel aliud nocumentum, ut dictum est de timore serviliter obtemperante, et hic modus includit intrinsecam repugnantiam cum præcepto, et ideo est intrinsece malus, et contra naturalem legem. Quia illa displicentia, licet non excludat absolutam voluntatem faciendi tale opus quod efficacius imperat timor servilis, excludit nihilominus voluntatem servandi legem, et contrarium affectum supponit, qui de se et ex parte voluntatis absolutus est, licet ex metu fiat conditionatus. Alia vero displicentia esse potest de occasione (ut sic dicam) talis præcepti, et quod nunc occurrat ejus necessitas, et hæc non est intrinsece mala, et cum illa stare potest absolutus affectus servandi præceptum, et ideo cum tali displicentia potest servari, quia non excludit sufficiens voluntarium, ut constat.

8. *Secunda assertio.* — Operari ex scientia est aliquo modo necessarium ad impletionem naturalis præcepti. — Dico secundo: operari ex scientia seu cognitione esse aliquo modo necessarium ad servandum naturale præceptum: ratio est, quia præceptum non servatur nisi per actum humanum: non est autem actus humanus, nisi ex cognitione procedat; ergo. Major satis probata est in præcedenti assertionem, ex qua non minus hæc necessario sequitur: et confirmatur, quia videtur cognitio tam necessaria ad præceptum implendum, quam ad transgrediendum: sed ad transgrediendum est necessaria cognitio aliqua; ergo. Dices: imo aliquando fit transgressio præcepti sine

cognitione, per ignorantiam. Respondetur saltem esse necessariam scientiam debitam et possibilem, et per negligentiam omissam: hæc autem sufficit ad transgressionem, quia malum ex quocumque defectu: implere autem præceptum est quoddam bonum, et ideo integram causam requirit, ad quam pertinet cognitio.

9. *Quæ et quotuplex cognitio haberi debeat de actu præcepto ad hoc ut impleatur.* — *Objectio.* — *Solutio.* — Est autem advertendum hanc cognitionem duplicem esse posse, scilicet, vel actus præcepti secundum se, et de hac maxime procedunt rationes factæ: nam constat cognitionem actus esse necessariam, ut voluntarie fiat, quia cognitio est principium ipsius voluntarii. Sed objici potest: nam qui ignorans vel invitus fecit actum non tenetur postea iterum facere; ergo signum est implevisse præceptum. Antecedens patet: nam si restitutio facta est debitore invito, debitor liber manet ab onere restituendi: item si eodem modo decimæ solutæ, vel potius extractæ sunt a nolente, non tenetur iterum solvere: item si eleemosyna data est ab ebrio, cessat postea obligatio. Denique in præceptis positivis idem est, ut si quis audiat Missam coactus, vel jejuset contra suam voluntatem, quia privatur cibis et similia. Respondeo in his omnibus casibus non servari præcepta naturalia, quia graviter peccatur contra illa: unde ad argumentum negatur consequentia, quia in illis casibus præceptum postea non obligat, non quia fuit impletum, sed quia subtracta fuit materia ejus: ut cessat obligatio restituendi, quia extinctum fuit debitum per rem ipsam, etiamsi ab invito fuerit extracta, quia ut debitum tollatur, non est semper necessaria voluntas debitoris, ut constat: idem cum proportionem est in solutione decimarum, et de eleemosyna idem statim dicemus. De præceptis autem positivis dicemus libro sequenti; nunc dico illo modo coram Deo non impleri præceptum, in exteriori autem foro impleri ad evadendum poenam, dummodo actus præceptus quoad substantiam fiat: nam si quis per vim ita adsit Missæ ut non attendat, etiam exterius non implebit: et eadem ratione si quis ebrius legat totum Breviarium, nihil implet, quia non recitat, et ideo tenetur postea recitare.

10. *An cognitio actus præcepti, ut præceptum est, sit necessaria ad impletionem præcepti.* — *Responsio.* — Aliter vero esse potest sermo de cognitione ipsius præcepti, id est, quod talis actus præceptus sit: et sic potest

esse dubium an talis cognitio sit necessaria ad implendum præceptum, quia sine tali cognitione potest fieri actus humanus et moralis, qui præceptus est. Sed hoc forte habet aliquam difficultatem in lege positiva, de qua infra dicemus. In præsentem autem breviter dico, sine tali cognitione posse observari præceptum quasi materialiter, quod sufficit ad non peccandum directe contra præceptum, ut probat ratio facta; nihilominus tamen non implerit præceptum formaliter, et humano modo, atque ita cognitionem illam esse necessariam, ut talis actus sit humanus in ordine ad præcepti observationem, juxta dicta in præcedenti assertionem: unde si contingat aliquem scienter dare eleemosynam eo tempore quo præceptum naturale obligabat, ignorans illam obligationem, quamvis non transgrediatur præceptum, non potest dici proprie illud implere, quia in ordine ad præceptum, casu, et quasi per accidens id facit. Imo posset accidere, si ignorantia esset vincibilis, ut peccaret tunc contra ipsum præceptum, quia ex vi dispositionis, seu cognitionis præsentis potuit se exponere periculo transgrediendi præceptum, eo quod nesciret obligationem ejus. Dices: qui ignorando, verbi gratia, præceptum eleemosynæ, actum ejus fecit, postea non tenetur iterum dare eleemosynam, etiamsi agnoscat præceptum: ergo signum est implevisse illud. Respondetur ex dictis negando consequentiam, quia præcepta affirmativa non obligant pro semper, sed necessitatis tempore: per illam autem eleemosynam factum fuit, ut proximi necessitas cessaverit: et ideo cessavit obligatio præcepti, non quia impleta fuerit, sed quia materia, et occasio defuit; unde si eadem occasio seu necessitas durat, etiam præcepti obligatio durabit. Ex quo tandem obiter intelligitur, ex unoquoque præcepto oriri obligationem sciendi illud, quia non potest aliter moraliter observari. Ut recte sensit D. Thomas, dicto artic. 9, dicens eum qui ignorans facit actum qui lege jubetur, casu et per accidens facere opus præceptum: at præceptum obligat ut per se et ex intentione servetur, ut ostensum est: ergo obligat ad habendam cognitionem, imo et considerationem illius.

11. *Tertia assertio.* — *Lex naturalis obligat ad modum virtutis.* — Dico tertio naturalem legem etiam obligare ad modum virtutis: ut intelligatur assertio, explicandum est quid intelligamus per modum virtutis. Sub illo enim comprehendimus quicquid necessarium est ut actus sit honestus, et simpliciter bonus mora-

liter, ad quod necesse est ut sit non solum de bono objecto quasi materiali, sed etiam formali, id est, propter honestum motivum. Quod significavit Aristoteles 2 Ethic., cap. 4, cum dixit, ut opus virtutis studiose fiat, non satis esse ut justa vel temperata sint quæ fiunt, sed præterea requiri, *ut agens sic se habens agat. Primo quidem si sciens: secundo, si eligens propter ipsa: tertio, si firmo animo, ac immutabili agat.* Ex quibus conditionibus secunda est quæ præsentem instituto deservit: nam in illa videtur Aristoteles comprehendisse primam assertionem, et hanc tertiam; et ideo aliqui illam conditionem in duas subdistingunt, ut una sit operari voluntarie: hoc enim est operari ex electione; alia sit operari propter honestatem: et licet Soto, libro 2 de Justit., q. 3, art. 9, hoc improbet, quia Aristoteles conditionem illam ut unam tradidit, nihilominus doctrina ipsa vera est, et in præsentem confert illas distinguere, ad explicandam obligationem naturalis legis. Igitur operari eligens pertinet ad primam assertionem; operari vero propter ipsam, id est, honestatem, pertinet ad hanc tertiam, et sub illa intelligo comprehendere totum id quod necessarium est ut actus habeat omnes conditiones necessarias ad honestatem simpliciter, quia nemo operatur intendens ad honestatem, nisi debitum circumstantiis operetur; igitur modus virtutis totum hoc comprehendit, et ita dicimus cadere sub legem naturalem.

12. Ita ergo explicata conclusio sumitur ex D. Thoma, loco citato, qui in hoc constituit differentiam inter naturalem legem et positivam, quæ differentia alio modo intelligi non potest: sentit ergo jus naturale non solum obligare, ut quis operetur volens, sed etiam volens propter hoc, id est, propter honestatem, in quo includitur modus virtutis: et idem clare docet ibi Soto ad 3, ita exponens D. Thomam. Nihilominus non desunt auctores quibus hæc differentia non placeat, sed absolute sentiant modum virtutis non cadere sub obligationem legis naturalis. Quod sentire videtur Medina, codic. de Orat., q. 16, de Horis canonic. iterandis, et Navarrus, tract. de Orat. et Horis canonicis, cap. 20, n. 29, et in cap. *Inter verba*, 11, q. 3, et in summa cap. 21, num. 7; nam qui restituit debitum, naturale præceptum restituendi servat, etiamsi id faciat modo indebito; et qui dat eleemosynam naturale præceptum misericordiæ servat, etiamsi propter vanam gloriam faciat.

13. *Conciliatur utraque opinio.* — Sed hæc

ita possunt breviter conciliari, ut licet per actum bonum ex genere male factum re vera servari possit aliquid jure naturæ præceptum, non tamen totum jus naturæ, in quo differt hoc jus ab humano: nam jus humanum ita potest servari per actum malum, ut nulla ex parte violetur, quia illa malitia, quæ adjungitur tali actui, sæpe non est contra aliquod præceptum humanum, sed contra naturale, ut patet de communione indigne sumpta tempore Paschæ: quæ nullo modo est contra jus ecclesiasticum: nam præceptum ibi violatum (scilicet, digne communicandi, quando id fit) non est humanum, sed naturale, et solum hoc tunc violatur. At vero jus ipsum naturale, quod præcipit facere actum honestum, præcipit etiam ut studiose fiat, quia hoc ipsum est ex dictamine rationis naturalis, ergo est de jure naturali: et ideo quoties per actum malum unum naturale præceptum impletur, jus ipsum naturæ violatur.

14. *Dubium.* — Quæri autem posset an illa duplex vel quasi duplex obligatio oriatur ex eodem, vel diversis præceptis naturalibus. In quo probabili distinctione uti possumus. Interdum enim circumstantia malitiæ, quæ adjungitur, est contra diversam virtutem, ut in exemplo posito de intentione inanis gloriæ adjuncta operi misericordiæ, id est, eleemosynæ; tunc enim malitia illius circumstantiæ contra humilitatem est, non contra misericordiam. Et tunc est duplex obligatio orta ex diversis præceptis, ideoque in eo casu dicendum est unum præceptum naturale servari integre per actum bonum ex genere male factum: nihilominus tamen non servari absolute integre jus naturale, quia committitur contra aliud præceptum naturale. Aliquando vero contingere potest malitiam quæ adjungitur actui esse contra eandem virtutem, cujus præceptum per substantiam actus servari videtur, ut si quis oret attente, tamen in loco indecenti, vel cum alia circumstantia contraria divinæ reverentiæ in oratione debitæ. Et tunc recte dici potest idem præceptum servari quoad substantiam, et violari quoad circumstantiam, quia licet actus virtutis requirat objectum et circumstantias intrinsecas, non ideo putandum est dari plura distincta præcepta de objecto et singulis circumstantiis; sed unum et idem præceptum naturale est quod præcipit actum talis honestatis, quæ tales circumstantias requirit, et ideo observari potest illud idem præceptum quoad substantiam actus exterioris, licet quoad alias circumstantias violetur.

CAPUT XI.

UTRUM LEX NATURALIS OBLIGET AD MODUM OPERANDI EX DILECTIONE DEI, VEL CHARITATE.

1. Hanc quæstionem tractat D. Thomas in hac materia q. 100, art. 10; involvit tamen multa pertinentia ad alias materias, præsertim de fide, charitate et gratia, et pendet ex supra dictis q. 18 de requisitis ad bonitatem moralem humani actus. Et ideo posset hoc loco omitti; tamen propter complementum materiæ, et quia aliquid continet necessarium ad explicandam vim legis naturalis, ideo eam breviter expediemus, remittendo quoad fieri possit ad propria loca quæ ab hoc fuerint aliena. Supponere autem oportet posse nos loqui vel de dilectione Dei naturali, vel de charitate infusa; quod in titulo insinuavimus, nomine charitatis intelligendo infusam, nomine autem dilectionis naturalem amorem Dei ut finis naturæ. Unde consequenter loqui etiam possumus de lege naturali cum proportione, id est, vel de pure naturali, quæ consequitur puram naturam, ut utentem solo lumine rationis naturalis: vel de lege connaturali gratiæ, et lumine fidei, quam possumus per antonomasiam divinam appellare.

2. *Asseritur legem naturalem obligare hominem, in pura natura spectatum, ad se suaque omnia referendum in Deum.* — Omne opus quo impletur aliquod præceptum naturale natura sua tendere in Deum finem ultimum. — Loquendo ergo de dilectione Dei auctoris naturæ, supponimus primo dari posse in humana natura talem dilectionem, etiam super omnia, distinctam substantialiter a dilectione infusa, etiamsi absque viribus gratiæ perfecte haberi non possit. Quod in tractatu de Gratia attingemus, declarando quibus viribus elici possit, et latius in materia de charitate illa distinctio explicanda est. Secundo, supponimus legem naturalem continere speciale præceptum diligendi Deum ut auctorem naturæ, quod in materia etiam de charitate ostendendum est. Tertio, ex hoc sequitur legem naturalem collective sumptam obligare hominem in pura natura spectatum ad referendum se, et omnia sua in Deum ut ultimum finem, quia hæc relatio in dilectione super omnia includitur. Tamen quia hoc præceptum affirmativum est, non obligat pro semper, sed pro temporibus opportunis, et ideo talis dilectio non est necessaria ad implenda alia præcepta integre, et

sine ulla transgressione alienius præcepti naturalis. Potest enim interdum occurrere occasio honorandi parentes, quæ non postulet dilectionem Dei, et tunc possum implere præceptum pietatis erga parentes, licet non impleretur ullo modo ex dilectione Dei quantum est ex parte operantis. Addendum vero est quarto, omne opus quo impletur aliquod præceptum naturale natura sua tendere in Deum ut in ultimum finem, et quantum est ex se cadere in gloriam ejus. Quia a Deo procedit tanquam a primo et principali auctore, et quia per illud re ipsa impletur voluntas Dei, etiamsi operans hoc formaliter non intendat: et quia tale opus est honestum, et proportionatum ultimo fini naturali hominis, qui principaliter est Deus.

3. *Resolutio.* — *Quomodo intelligendum quod lex naturalis obliget ad dilectionem Dei.* — Ex his ergo satis constat quæstionis resolutio, quatenus procedere potest de pura lege naturali et pura dilectione Dei, ut auctoris naturæ, rationi naturali consentanea. Nam in hoc ordine modus operandi ex dilectione Dei, non est nisi vel operandi dilectionem ipsam, vel operandi aliquid aliud ex imperio talis dilectionis. Primum solum erit necessarium, quando illud præceptum obligaverit, et ita ratione ejusdem præcepti erit necessarius ille modus dilectionis, ut lex tota naturæ collective impleatur, non autem ut singula præcepta moralia impleantur, quia non omnia obligant ad dilectionem Dei. Secundum si intelligatur de imperio formali, manifestum est non esse necessarium, quia nec de hoc datur singulare aliquod præceptum, nec alia præcepta singula hanc obligationem imponunt, ut per se notum; alias ad bene operandum esset semper necessarium conjungere actualem amorem Dei, quod dicere ridiculum est. Si vero intelligatur de imperio virtuali, id est, de relatione fundata in aliquo actu præcedente ipsius operantis, etiam hoc necessarium non est ad servanda alia præcepta; tum quia fieri potest ut actus ille dilectionis non præcesserit, et occurrat occasio operandi aliud bonum consentaneum alteri præcepto naturali; tum etiam quia licet præcesserit talis dilectio, potest hic et nunc non influere, quia nulla est ejus memoria nec virtus ab illa relicta. Addo etiam nec habitualement affectum talis dilectionis requiri: nam qui est in peccato mortali non censetur habere illum habitualement affectum, et nihilominus potest aliquod præceptum naturale implere. Sufficit ergo illa naturalis relatio, seu tendentia, quæ

in ipso opere honesto natura sua includitur, ut explicatum est.

4. *Gregorii opinio asserentis nihil creatum esse honeste diligibile propter se, sed solum Deum.* — Hic vero occurrebat disputatio cum Gregorio, qui in 2, dist. 39, q. 1, articulo 1, conc. 4, dixit, nihil creatum esse honeste diligibile propter se, sed solum Deum. Unde in articulo 2, corol. 1 et 2, infert non posse homines honeste operari, nisi operando propter Deum dilectum, in quem suum actum referant, vel actu vel virtute, id est, ex vi alienius dilectionis præcedentis. Quod probat ex variis locis Augustini, præsertim lib. 1 de Doctr. Christ., c. 27 et 37, l. 9 de Trin., c. 8, et l. 83 Quæst., q. 30, ubi dicit perversum esse frui aliqua re creata propter Deum. Unde lib. 1 de Morib. Eccles., cap. 14, dicit omnia bona esse referenda in summum bonum, ex quo infert, cap. 15, nihil esse virtutem, nisi summum amorem Dei, et per hunc omnes virtutes definit, et ideo lib. 19 de Civit., cap. 25, dicit esse superbum diligere propter seipsas, etiam ipsas virtutes: ratio vero est, quia solus Deus est summe bonus, et ideo solus est propter se volendus. Item quia alias quodlibet bonum creatum posset propter se diligi.

5. *Excluditur opinio Gregorii.* — Verumtamen non est præsentis loci hæc disputatio: nam pertinet ad 1. 2, quæst. 18, ubi de requisitis ad honestatem moralem actus humani tractatur: et in materia de fide disputari etiam solet propter infideles non agnoscentes Deum; et ideo breviter dico opinionem illam Gregorii probabilem non esse, nulloque probabili niti fundamento. Nam bonum honestum propter se amabile est, et sufficit ad honestatem actus, etiamsi de Deo non cogitetur, nec antea ita cogitatum fuerit ut præterita Dei dilectio nunc influat aliquo modo in actum. Item aliud est diligere aliquid ut summum bonum; aliud vero diligere aliquid ut bonum per se amabile. Primum est proprium Dei: secundum autem communicatum est ab ipso Deo omni bono honesto, et ideo sic amando bonum honestum non fit aliquid contra Deum. Neque inde fit omnia bona creata esse propter se amabilia, quia nulla sunt inferiora bona utilia vel delectabilia, quæ nisi propter honestatem appetenda non sunt. Denique, licet bonum honestum creatum propter se ametur, non amatur ut ultimus finis, sed talis amor natura sua tendit in Deum, et hoc est satis ut non dicatur homo frui tali bono, sed uti: tunc autem diceretur illo frui, quando in illo suum finem ultimum